

СУТНІСТЬ ТА ЕТАПИ ЕВОЛЮЦІЇ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Розкрито сутність тіньової економіки та виявлено специфіку еволюції тіньової економіки.

Ключові слова: *тіньова економіка, легальна економіка, тип тіньової економіки, економічне зростання.*

Вступ. Результатом ринкової трансформації української економіки є значні масштаби та різноманітні форми прояву тіньової економіки, що суттєво впливає на економічне зростання. Тіньова економіка відвертає значну масу ресурсів з легального сектора, посилює криміналізацію суспільства, призводить до перерозподілу ВВП на користь окремих груп населення та відтоку капіталу за кордон. Найбільшою загрозою національній економічній безпеці держави є інституціоналізація тіньової економічної діяльності. Результатом чого є колапс легального сектора економіки [2; 4; 6; 7]. У той же час тіньова економіка дозволяє отримати доходи певній частині населення, яка залишилась за межами легального сектора. В зв'язку з цим виникає потреба поглибленого дослідження сутності тіньової економіки та розкриття етапів її розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності тіньової економіки та розкриття етапів її розвитку.

Розробкою методичних та теоретичних проблем, пов'язаних з тіньовою економікою, займаються як вітчизняні [2; 5–7] та іноземні фахівці [4]. Основна увага концентрується на дослідженні масштабів тіньової економіки та напрямів її нейтралізації.

Результати. Тіньова економіка у різних масштабах існує в усіх країнах світу. За даними правоохоронних органів США, у цій країні щорічно відмиваються до 100 млрд дол., а в усьому світі – від 300 до 500 млрд дол. США [8]. Невраховування доходу в нелегальному бізнесі катастрофічно підвищувало неадекватність економічним реаліям показників системи національних рахунків, що призвело до включення показників доходів від неврахованої економічної діяльності та від доходів, які отримані з кримінальних джерел, у систему національних рахунків ООН у 1993 р. Але врахування тіньової діяльності в системі національних рахунків ще не означає розуміння впливу її на легальну економіку, що пояснюється латентністю цього явища, суб'єктивізмом оцінок дослідників та неточністю використовуваних методик. У силу цих причин отримані результати можуть сприйматись лише на рівні експертних оцінок.

Виходячи з того, що тіньова економіка є невід'ємною складовою економіки, у найбільш загальному розумінні її визначають як форму економічних процесів, які відбуваються за межами державного контролю. Водночас існують дві основні модифікації наведеного положення: перша – звужена, за якою розглядаються окремі види тіньової діяльності та відповідні відносини, які є протиправними за своїм змістом або суспільно небезпечними. Друга – розширена, згідно з якою розглядаються усі види тіньової економічної діяльності незалежно від того, чи є вони протиправними, чи ні.

Наведеним визначенням тіньової економіки притаманні спільні риси. Так, по-перше, розглядаються економічні відносини, незважаючи на певні розбіжності щодо поглядів на види діяльності, які зараховуються до тіньової економіки; по-друге, не визначається глибинна сутність тіньової економіки.

Дотримуючись обраного методу дослідження, доцільно здійснювати аналіз тіньової економіки у двох аспектах: як самостійної системи та як складової частини економіки.

Тіньова економічна діяльність пов'язана з державним втручанням в економіку, яке суперечить інтересам окремих груп населення. З метою захисту власних інтересів ці суб'єкти вступають у відносини, метою яких є уникнення впливу формальних інститутів або мінімізація втрат від такого впливу. Оскільки тіньова економіка не є обособленою, замкнутою економічною системою, її суб'єкти вступають в економічні відносини із суб'єктами легальної економіки. З одного боку, формальні інститути чинять вплив на суб'єкти тіньової діяльності. З іншого, визначаючи особливості їх подальшого руху, підприємці-тіньовики мають можливість лобіювати свої інтереси, впливати на чиновників та формувати громадську думку. У результаті такого впливу відбувається адаптація суб'єктів тіньової економіки до нових умов.

Метою суб'єктів тіньової економіки є перерозподіл об'єктів власності та фінансових ресурсів на свою користь. При реалізації мети виникають певні протиріччя. Вони полягають у тому, що кожен суб'єкт одночасно може виступати як представника як легального сектора, так і тіньового: наприклад, метою державних інститутів є забезпечення виконання функцій держави, але у державних установах працюють конкретні чиновники, метою яких є максимізація власного доходу. У результаті з'являється можливість лобіювання тих чи інших інтересів, що може сприяти розширенню ареалу тіньової економіки. Суб'єкти підприємницької діяльності можуть, з одного боку, приховувати прибуток від оподаткування, з іншого – шукати захист у правоохоронних органах від рекету.

Для досягнення власних цілей кожний суб'єкт використовує специфічні методи. Так, держава застосовує інструменти економічної політики, суб'єкти тіньової діяльності – механізм лобіювання своїх економічних інтересів. Рушійним чинником при цьому є отримання додаткових доходів.

Розвиток економічної системи обумовлює зміну тіньової економіки, переформування її домінуючих сегментів, що, у свою чергу, веде до відновлення старих форм, становлення перехідних і розвитку нових.

Організаційні форми тіньових економічних відносин нерозривно пов'язані з особливостями діяльності їх суб'єктів, включають організаційну структуру, функції, права та обов'язки, а також відповідне інформаційне забезпечення тощо. Вони можуть мати індивідуальний, колективний та суспільний характер. Методи, які спрямовані на реалізацію інтересів суб'єктів, слід поділяти на прямі та опосередковані. Вони підтримуються стимулами, які можуть бути економічними, адміністративними, каральними та моральними. Адекватність інтересів, методів та стимулів приводить до легалізації діяльності суб'єктів тіньової економіки, в той час як неадекватність загострює протиріччя та посилює тіньову діяльність, що виявляється в розвитку відповідних сегментів тіньової економіки.

Таким чином, за змістом тіньова економіка представляє неконтрольовану суспільством діяльність економічних суб'єктів з метою отримання економічних, соціальних та політичних преференцій. Як економічна категорія тіньова економіка виражає відносини між економічними суб'єктами з приводу реалізації їх економічних інтересів у процесі опортуністичної діяльності щодо формальних інститутів.

Загальною передумовою виникнення тіньової економіки є сталі бажання різних категорій громадян отримувати засоби для свого існування, долаючи обмеження формальних інститутів. Отже, саме наявність обмежуючих економіч-

них, юридичних та політичних інститутів обумовлює існування тіньової економіки. Дійсно, за відсутності таких формальних інститутів необхідність у приховуванні отриманих доходів зникає, а з ним і таке явище, як тіньова економіка.

Тіньова економічна діяльність базується на господарському використанні власності та охоплює усі стадії суспільного виробництва. Дійсно, для отримання доходу, необхідно застосувати ресурси, виробити певні матеріальні блага, розподілити та реалізувати їх в процесі обміну, тим самим зафіксувати акт задоволення потреб.

Ринок не здатний усунути стихійний, невпорядкований розвиток економіки, що веде до її монополізації. Будь-який ринок, навіть найбільш розвинутий, не може забезпечити чітку організацію економічних процесів. Недосконалість ринкового механізму зумовлює майнову диференціацію населення, що примушує людей шукати можливості для отримання додаткових доходів. Частина їх знаходить такі джерела за межами легальної економіки.

Метою діяльності економічних суб'єктів є отримання доходів. У результаті суб'єкти підприємницької діяльності здатні не тільки чесно та завзято працювати, але згодні (в окремих випадках не без коливань) й на різні шахрайства, навіть на суто злочинні дії. Найбільші можливості для такої діяльності надає приватне підприємництво, де індивід почувається себе особливо незалежним. Форми отримання благ, які використовують ці суб'єкти, знаходяться поза моральними та правовими нормами, діючими у суспільстві. Це означає, що функціонування тіньової економіки суперечить нормам права, економічним, моральним та духовним підвалинам в суспільстві.

Розвиток ринкових відносин пов'язаний з суттєвими моральними втратами. Товарно-грошові відносини, які формують у їх учасників цілу низку позитивних моральних якостей (ініціативність, працьовитість, сміливість та ін.), у той же час сприяють появі у людей явно негативних рис характеру, таких як егоїзм, пристрасть до наживи, черствість, жорстокість, вузькість інтересів, нехтування духовними цінностями. У сучасних країнах з ринковою економікою широко розповсюджені незаконні угоди, наркобізнес, корупція, рекет, фізичне знищення конкурентів тощо.

Таким чином, джерелами розвитку тіньової економіки є протиріччя між економічними інтересами економічних суб'єктів з приводу перерозподілу об'єктів власності та доходів. Створення економічних перешкод з боку державних або приватних інститутів призводить до зростання трансакційних витрат економічних суб'єктів. У прагненні максимізувати доходи останні вимушено приховують результати економічної діяльності, внаслідок чого формується альтернативна (тіньова) економічна система. Отже, тіньова економіка є реакцією економічних суб'єктів на формальні інституціональні обмеження щодо привласнення ними засобів, умов та результатів виробництва.

До середини XIX ст. економіка навіть розвинутих країн була переважно аграрною, міський ринок був малий для широкого розвитку тіньової діяльності. Тіньова економіка у її найпростіших примітивних формах обслуговувала сільського споживача. Вона виступала сегментом ринкових відносин, пов'язаних переважно з тими видами діяльності, на які існувала монополія держави чи приватної структури. У фіскальних цілях держава оголошувала виробництво або реалізацію певного предмета споживання своїм виключним правом або надавала таке право конкретним приватним суб'єктам. Наявність такої монополії вела до значного перевищення ціни продукції (P) над середніми загальними витратами (АТС). Великі надприбутки призводили до незадоволення споживачів та стимулювали суб'єктів господарювання до зловживань. Одна з перших дискусій з економічних проблем торкалась саме негативних наслідків державного монополізму. Як уже зазначалось, це так звана «суперечка про сіль та залізо», яка відбулась у 81 р. до н. е. при дворі китайського імператора [3]. Пов'язана вона

була з великим потоком контрабанди солі, на яку в 119 р. до н. е. була введена державна монополія, при чому якість контрабандного товару була набагато вища, а ціна нижча.

Подібна ситуація спостерігалась і у середньовічній Європі. В результаті введення монополії на торгівлю сіллю у Франції при «старому режимі» (XVII-XVIII ст.) почалось зростання її контрабанди, при чому в деяких регіонах доходило до збройних сутичок контрабандистів з жандармами. Кінець масової контрабанди настав тільки з відміною монополії.

Аналогічна ситуація відбувалась в середньовічній Росії, де була введена монополія держави на продаж вина, що призвело до масової неформальної діяльності, при чому прибутковим бізнесом не гребували навіть монастирі. Радянський Союз також не зміг уникнути розвитку неформального сектора, незважаючи на жорстокі переслідування у період правління Й. Сталіна. Тотальне одержавлення та зменшення репресій за відсутності необхідних реформ призвели до бурхливого розвитку тіншової економічної діяльності.

У середньовіччі нарівні з державними установами законодавчою діяльністю займалися місцеві спілки, що породжувало специфічні різновиди тіншової економіки. Таким прикладом є позацехове виробництво ремісничої продукції. Одним з найважливіших завдань цехів у містах Західної Європи завжди було закріплення та захист монополії обмеженого кола ремісників на обслуговування місцевого ринку. З цією метою ремісничі корпорації намагались усунути конкуренцію усіх виробників, які не входили в цех. Протистояння між цеховими та сільськими ремісниками, які привозили товар до міст, іноді доходило до збройних сутичок, але частіше відбувалось у звичайному для того часу вигляді напівборотьби-напіввідступок. Щоб зберегти реальний контроль над позацеховими виробниками, місцеві органи влади допускали їх торгувати у міста в окремі дні, на спеціальні місця та на певних умовах, застосовуючи надзвичайно суворі заходи щодо порушників. Введення заборони на ту чи іншу діяльність, з одного боку, не приносило бажаних результатів – у правовому вакуумі, що утворювався, формувались тіншові відносини, з іншого – це призводило до зростання корупції.

Наступний етап розвитку тіншової економіки пов'язаний з кризовим становищем в державі та нездатністю правлячої «еліти» до відповідного державного регулювання. Така ситуація виникає при зміні однієї системи господарювання іншою, наприклад: перехід від феодального ладу до капіталістичного. Головним чинником є мінімальна присутність держави, внаслідок чого вона не забезпечує захист прав громадян. Вакуум, який виникає, починають заповнювати позаправові відносини, що з часом структуризуються та набувають інституціональних ознак. Розвиток таких відносин можна відстежити на прикладі Півдня Італії (Сицилія, Калабрія та Кампанія), який достатньо вивчений економістами та соціологами.

Головним фактором, що безпосередньо вплинув на розвиток цього регіону, стає мінімальна присутність іспанської, а потім італійської держав. В результаті були потрібні альтернативні державному регулюванню механізми специфікації прав власності та забезпечення виконання контрактів, особливо у зв'язку із скасуванням феодального права та формуванням класу дрібних власників. Саме у цей час формується альтернатива державним інститутам – мафія, яка надає сукупність правил гри, що дозволяють індивідам координувати свою діяльність в економічній, соціальній та політичній сферах.

Фактично те ж саме відбувалось після розпаду Радянського Союзу в Україні та в Російській Федерації. На це вказує Л.І. Абалкін: «Можна відзначити, що держава якісно змінюється на етапах становлення, формування ринкової економіки вбудованими ринковими інститутами. Справа в тому, що на перехідних стадіях за відсутності державного втручання функції регулювання відігра-

ють інертну роль, зберігаючи стару систему. Будь-яка система бажає зберегти свій попередній стан. Це стосується розподілу продукції, нормування, регулювання тощо. Тому на етапі становлення реформ держава повинна бути більш активною, ніж в умовах врегульованої економіки. За відсутності державного втручання на стадії формування ринкової економіки посилюється стихійний розвиток, що сприяє прояву нових сил протистояння, які монополізують процеси виробництва» [1].

Наступний етап розвитку тіньової економіки характеризується закріпленням права власності на отримані об'єкти та доходи від них шляхом фіксації їх у правовому полі, що можливо тільки за особистої унії представників державної влади з суб'єктами тіньової діяльності – появи олігархічних структур. Метою таких структур є не економічне зростання, а перерозподіл національного багатства на користь цих суб'єктів. Цю систему чітко описав перуанський економіст Е. Де Сото у своїй праці «Інший шлях». Він відзначав, що уряд Перу є антидемократичним, який творить закони за зачиненими дверима та реагує тільки на інтереси окремих груп, без врахування потреб більшості населення. Навіть коли ця більшість проживає в країнах, де відбуваються вибори, демократія зводиться лише до можливості голосувати кожні декілька років за того чи іншого політичного кандидата, віддаючи переможцю карт-бланш на час дії повноважень [4]. **Головним мотивом для них є максимізація власного споживання та накопичення заощаджень у безпечному місці.** Оскільки головну небезпеку становить власна держава, яка рано чи пізно може потурбуватися про наведення порядку та встановлення законності, то вивіз сумнівно отриманого капіталу за кордон – природний вектор їх ділової активності. Для них важливе не довготривале економічне зростання, а максимальна виручка за короткий проміжок часу. Результатом діяльності таких структур є гальмування темпів економічного зростання, деінвестування, зростання ступеня експлуатації робітників. Забезпечити економічне зростання в подібній ситуації можна лише за рахунок зовнішніх джерел. Проте за всіх сценаріїв економічного розвитку відбувається поступове зменшення масштабів тіньової економіки, оскільки навіть олігархічні структури зацікавлені в легалізації своєї діяльності та в зростанні капіталізації своїх активів, що без зменшення тіньової економічної діяльності неможливе.

Таким чином, тіньова економіка є постійним супутником легальної та проходить ряд етапів:

- перший етап – латентно-адаптаційний, якому притаманна спорадична неформальна економічна діяльність широких верств населення;
- другий етап – неформальної інституціоналізації зі становленням тіньових інститутів в усіх секторах економіки;
- третій етап – дифузії, тобто особистої унії чиновників і суб'єктів тіньової економіки;
- четвертий етап – легалізації, який характеризується переведенням тіньової економіки в легальний сектор внаслідок інституціональних перетворень.

Отже, тіньова економіка є елементом економічної системи, яка розвивається поза межами правового поля та дозволяє окремим прошаркам населення отримувати дохід. Така ситуація призводить до формування в суспільстві позитивних уявлень щодо такого явища, як тіньова економіка. З розвитком цих відносин встановлюються певні «правила гри», альтернативні формальним, та виділяється «тіньова» еліта, відбувається перерозподіл об'єктів власності та доходів на її користь.

В реальному житті об'єктивний характер економічного розвитку проявляється через суб'єктивну діяльність людей. Останні повинні пізнавати об'єктивну сутність економічного розвитку та відобразити це в певних нормах, правилах, які регламентують та упорядковують економічну діяльність. Але об'єктивний процес економічного розвитку відбувається постійно та безперервно, а для його

пізнання і суб'єктивного відбиття в нормативно-правових актах необхідний певний час; отже, між об'єктивною реальністю та її суб'єктивним відображенням проходить певний відрізок часу, який обумовлює в конкретний момент часу невідповідність економічної та правової систем. Тіньова економіка виступає як сукупність процесів та економічних відносин, які не відповідають діючим в суспільстві правовим нормам, в тому числі суперечать їм.

Якщо формальні норми відносно адекватно відображають об'єктивні соціально-економічні процеси, то масштаби тіньової економіки будуть відносно невеликими та переважно обмежуваними кримінальною економічною діяльністю, яка спрямована на задоволення квазіпотреб, що відкидаються суспільством за моральними міркуваннями (наркобізнес, торгівля зброєю, порнобізнес тощо). Якщо навпаки, державою вводяться норми, які неадекватно відображають об'єктивні реалії економічного розвитку (зменшення ефективності діяльності в легальному секторі економіки порівняно з тіньовим), то виникає протистояння їм з боку певних верств суспільства, які можуть бути достатньо численними. Оскільки саме тіньова діяльність дозволяє окремим групам населення отримувати доход, то це, формуючи в суспільстві уявлення щодо позитивності цього явища, в сукупності призводить до зростання тіньового сектора в економіці. Адекватність введених державою норм права контролюється інститутами громадянського суспільства, якщо вони існують та працюють ефективно. В протилежному випадку вся відповідальність лягає на державні інститути.

У випадку, якщо держава повністю усувається від виконання своїх обов'язків, вакуум, що утворюється, заповнюють організовані злочинні угруповання, що поширюють свій вплив на легальну економіку. Таким чином, створюються передумови заміщення тіньовими інститутами легальних, що виявляється у такому:

- зниження ефективності виробництва у легальному секторі порівняно з тіньовим;
- неефективність громадських інститутів як фільтру від девіантних проявів в економічних процесах; адаптація широких верств населення до «тіньової» моралі;
- часовий лаг між появою конкретного тіньового явища та реагуванням на нього законодавства.

Формування економічних відносин відбувається у ринковому середовищі, в той час як їх регулювання формується через узгодженість інтересів суб'єктів і може бути прямим (державним) або опосередкованим (міжнародним та громадським). Ефективність цього регулювання може бути оцінена за індикаторами, які відображають динаміку тіньової діяльності. Слід використовувати прямі та непрямі індикатори. До прямих належить оцінка масштабів тіньової економіки різноманітними методиками. До непрямих належать: динаміка надходжень до бюджету, кількість збиткових підприємств, динаміка дебіторської та кредиторської заборгованості, динаміка торгово-посередницької діяльності, рівень корупції, кількість безробітних, кількість малих підприємств, рівень організованої злочинності, темпи зростання доходів та заощаджень населення, витрати на електроенергію, обсяги легалізованих фінансових ресурсів, кількість фірм, які мають «коротке життя», розбіжність між експортом та імпортом.

Ринкове середовище обумовлює стихійне, конкурентне регулювання тіньової економіки. В його межах забезпечується відповідний розвиток суб'єктів підприємницької діяльності, відбувається оцінка результатів їх діяльності та повна диференціація економічних суб'єктів. Проте неефективність ринкового саморегулювання призводить до формування монопольних структур, які намагаються закріпити свій статус, зближуючись з владою, з послідовним збільшенням перерозподільних процесів на свою користь.

Уряд, який є основним виразником державних і суспільних інтересів, може впливати на зміст тіньової економіки – за допомогою використання комплексу

заходів економічної політики, адміністративних санкцій та впливу на суспільну свідомість. Для досягнення своїх інтересів держава встановлює «відповідні правила гри» та може сприяти коригуванню інтересів економічних суб'єктів, використовуючи різні методи і стимули. Методи, які використовує держава, можуть поділятися: за характером дії – на прямі та непрямі, за природою дії – на правові, адміністративні, економічні та ідеологічні, за сферою впливу – загальні та селективні, за змістом дії – стимулюючі, стримуючі та забороняючі, за легітимністю – формальні та неформальні.

Стимули можуть поділятися: за характером дії – на адміністративні, економічні та ідеологічні, за рівнем впливу – міжнародні, макроекономічні та мікроекономічні, за сферою впливу – загальні, галузеві (за типами тіньової економіки) та диференційовані (за соціальними групами), за часом дії – короткострокові, середньострокові та довгострокові. Розробка того чи іншого виду економічної політики здійснюється на основі соціально-економічних показників минулого періоду (як правило, року). Таким чином, враховуючи різні бюрократичні перешкоди при виконанні урядових рішень, утворюється часовий лаг між появою того чи іншого явища і початком впливу на нього з боку держави. Варто враховувати той факт, що соціально-економічні показники відображають стан легального сектора, тому результати прийняття того чи іншого рішення можуть бути прямо протилежними бажаним. Адекватність сприяє переходу суб'єктів тіньової економічної діяльності в легальний сектор економіки, неадекватність, – навпаки, стимулює розвиток тіньової економіки.

Міжнародні установи звичайно виконують індикативні та рекомендууючі функції, але у разі неадекватної поведінки певної держави можуть застосовувати економічний, адміністративний та ідеологічний вплив. Цей вплив може здійснюватися як на державу, так і на окремі суб'єкти підприємницької діяльності та громадянські інститути.

Регулююча дія громадянських інститутів є переважно індикативною. Однак з розвитком демократичних установ вона набуває усе більшого значення (наприклад, посилення впливу профспілок на роботодавців, підвищення відповідальності уряду як наслідок формування його політичними партіями і т.д.) та повинна виконувати контролюючу функцію (контролювати діяльність підприємців, державних чиновників та ін.), розповсюджувати необхідну інформацію і захищати інтереси відповідних груп населення.

Відповідно до правил, які сформовані на макрорівні, починає формуватися система відносин (легальних або тіньових) на мікрорівні. У разі закріплення тіньових відносин на макрорівні відбувається їх інституціоналізація. Це призводить до заміщення тіньовими інститутами державних, що проявляється у виконанні тіньовою економікою певних функцій:

- 1) компенсаційної, особливістю якої є підтримка зайнятості певних категорій громадян, «зайвих» у легальному секторі;
- 2) перерозподільної, яка полягає в перерозподілі ВВП на користь певних категорій громадян;
- 3) інституційної, яка характеризується розвитком неформальних норм поведінки, відмінних від офіційно встановлених в суспільстві.

Висновки. У рамках дослідження сутності тіньової економіки та розкриття етапів її розвитку обґрунтовано трактовку тіньової економіки в контексті відносин між економічними суб'єктами з приводу реалізації їх економічних інтересів у процесі опортуністичної діяльності щодо формальних інститутів.

Розкрито закономірності взаємодії легального та тіньового секторів, а саме: виявлено передумови заміщення тіньовими інститутами державних у виконанні компенсаційної, перерозподільної та інституційної функцій: зниження ефективності виробництва у легальному секторі порівняно з тіньовим; неефективність демократичних інститутів як фільтру від девіантних проявів в економіч-

них процесах; адаптація широких верств населення до «тіньової» моралі; часовий лаг між появою конкретного тіньового явища та реагуванням на нього законодавства.

Урахування положень в межах державної економічної політики дозволить підвищити ефективність заходів щодо детінізації економіки України.

Список використаної літератури

1. Абалкин Л. Роль государства и борьба с экономическими догмами / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 1998. – № 9. – С. 3–15.
2. Бородюк В. Оценка масштабов теневой экономики и её влияние на динамику макроэкономических показателей / В. Бородюк, А. Турчинов, Т. Приходько. – Экономика Украины. – № 11. – 1996. – С. 4–16.
3. Власов В.С. К характеристике «хо хао» – термина экономической мысли Китая (по материалам «Цянь лян лунь» Гу Янью, XVII в.) / В.С. Власов // Вопросы истории Китая. – М.: Издательство Московского университета, 1981. – С. 91–99.
4. Де Сото Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. Де Сото. – М.: Gatallaxy, 1995.
5. Попович В.М. Теорія детінізації економіки / В.М. Попович. – Ірпінь, 2001. – 524с.
6. Пушкаренко П. Генезис і соціально-економічні наслідки тіньової економіки / П. Пушкаренко, М. Логвиненко. – Економіка України. – № 10. – 2004. – С. 43–49.
7. Турчинов О. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О. Турчинов. – К.: Арттек, 1995. – 300 с.
8. Страны ОПЕК: общемировая ситуация // Веб-сайт Subscribe.Ru проекта Citicat.Ru: [htt: // www.Koi.subscribe.ru/business.globalec/](http://www.Koi.subscribe.ru/business.globalec/)

Раскрыта сущность теневой экономики и определена специфика эволюции теневой экономики.

Ключевые слова: *теневая экономика, легальная экономика, сегмент теневой экономики, экономический рост.*

The content of the shadow economy and the specific development of the shadow economy are shown.

Key words: *shadow economy, legal economy, type of the shadow economy, economic growth.*

Надійшло до редакції 5.04.2012.